

Ks. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec
Zakład Historii Nowożytnej i Dziejów Kościoła
Instytut Historii
Kolegium Nauk Humanistycznych
Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie	
WYDZIAŁ HISTORII I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
data wpływu	20.04.2021
sygnatura	M./z. Pduw

Recenzja

rozprawy doktorskiej **mgr. Alberta Konrada S e n d o r a** pt. *Adam Józef Potocki (1822-1872)*, Kraków 2021, ss. 258 +24 (Aneksy), napisanej na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Jacka Urbana.

Biografia jest jednym z często stosowanych sposobów pisania historii o szerszym zasięgu czasowym, terytorialnym i faktograficznym, osnutej wokół studium przypadku jednej lub więcej osób znanych w przeszłości. Biografia może być przedstawiona w sposób tradycyjny w formie pisanej ale także i za pomocą takich nośników przekazu i informacji jak film dokumentalny, animacja komputerowa itp.

Ponieważ biografie przybierały niekiedy, i przybierają, formę pisarstwa popularnego, spotkały się z dużą dozą nieufności i wykluczenia z katalogu dzieł naukowych i zepchnięto je do kategorii piśmiennictwa popularnego. Wzmoczone wśród naukowców zainteresowanie biografią jako formą pisarstwa naukowego jest stosunkowo niedawne i to jeszcze nie we wszystkich środowiskach naukowych. Na przykład w Kanadzie biografia historyczna jest nadal niedoceniana i pomijana. W innych środowiskach biografia jest traktowana jako niezależna dyscyplina, zwłaszcza w Holandii. Holenderska szkoła biografii stosuje do badań biograficznych metodologię zaadaptowaną z badań mikrohistorii. Obecnie postuluje się też, aby dyscyplina historii podjęła kroki zmierzające do wzmocnienia swej subdziedziny za jaką uważa się biografię historyczną i wytyczenia jej ścieżki badawczej oscylującej pomiędzy badaniami nadmiernie koncentrującymi się bądź to na życiu jednostki, bądź to na szerszych kwestiach historycznych.

Podejmując się przygotowania biograficznej rozprawy naukowej, poświęconej galicyjskiemu politykowi i działaczowi społeczno-gospodarczemu, Adamowi Józefowi Potockiemu, zarówno jej autor mgr Albert Konrad Sender jak i historyczne środowisko naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, wpisują się w nurt ukierunkowany na przyznanie biografistyce należnego jej miejsca w badaniach historycznych i pisarstwie historiograficznym.

1. Temat badawczy i tytuł rozprawy doktorskiej

W nawiązaniu do tego co zostało zawarte we wstępie niniejszej recenzji wybór problemu badawczego jest trafny, gdyż mieści się w ramach, zmierzającej uzyskania statusu subdys-

cypliny historycznej, biografistyki. Tytuł dysertacji został sformułowany poprawnie, zwięźle i precyzyjnie. Ramy czasowe zamykają lata życia Adama Józefa Potockiego.

2. Struktura pracy

Zebrany podczas kwerendy naukowej materiał źródłowy i bibliograficzny Autor uporządkował chronologicznie i rzeczowo oraz zamknął w czterech rozdziałach. Pierwszy z nich zatytułowany „Rodzina” posiada sześć podrozdziałów, prezentujących najpierw rody Potockich i Branickich, do których „po mieczu” i „po kądzieli” należał bohater rozprawy, dalej jego rodziców oraz podrozdziały omawiające poszczególne etapy życia Adama Józefa Potockiego od narodzin, poprzez lata edukacji na poziomie szkolnym i akademickim aż po małżeństwo i założenie własnej rodziny. Działalność Potockiego do roku 1853 przedstawił mgr Sendor w rozdziale drugim, składającym się z pięciu podrozdziałów, w których skupił się na początkach tejże aktywności, przypadającej na rok rzezi galicyjskiej, działalności podczas tzw. wiosny ludów, następnie ukazał jego zaangażowanie o charakterze społecznym do 1850 r., uwięzienie i proces sądowy w 1851 r. i zakończył omówieniem pielgrzymki do Ziemi Świętej. Trzeci rozdział „Aktywność polityczna Adama Potockiego w latach 1860-1870” posiada tylko cztery podrozdziały, w których ukazano austriacką scenę polityczną w latach nieobecności A.J. Potockiego w życiu politycznym, jego działalność poselską w latach 1861-1869, postawę wobec wybuchu i przebiegi Powstania Styczniowego i miejsca Potockiego wśród konserwatystów krakowskich. Ostatni rozdział zatytułowany literacko „Pan na Krzeszowicach”. Mecenat, choroba i śmierć ukazuje Potockiego jako mecenasa, budowniczego pałacu i twórcę uzdrowiska w Krzeszowicach, inwestora gospodarczego, a wreszcie ostatni jego etap życia naznaczony chorobą i zakończony śmiercią i pogrzebem. Uzupełnienie głównego korpusu rozprawy stanowią: opis bibliograficzny rozprawy, jej abstrakty i słowa kluczowe w języku polskim i angielskim, wykaz skrótów, spis treści, bibliografia, spis aneksów, aneksy, oraz oświadczenia promotora i autora rozprawy.

Autor rozprawy konstruując plan połączył układ chronologiczny z układem rzeczowym. Jest to zabieg metodologicznie poprawny i stosowany w pracach naukowych. W tym jednak wypadku nie do końca jest to połączenie udane. Czytelnik bardzo łatwo zauważy bowiem lukę w życiorysie głównego bohatera. W rozdziale drugim przedstawiona jest działalność Potockiego do 1853 r. a rozdział trzeci, stanowiący naturalną kontynuację omawiania tej aktywności, obejmuje lata 1860-1870. Rodzi się pytanie, co Autor chciał ukryć w biografii swego bohatera, pomijając siedem lat z jego życia? We wstępie (s. 11) czytamy: „Aby zachować ciągłość narracji działalności politycznej Adama Potockiego, autor odstąpił od chronologicznego przedstawienia kolejnych wydarzeń z życia Adama Potockiego”. W moim od-

czuciu powyższy zabieg raczej przerwał ową ciągłość, niż ją zachował, zatem należało zastosować jednorodny układ problemowy lub chronologiczny, ze wskazaniem na ten pierwszy.

3. Baza źródłowa i literatura przedmiotu

Baza źródłowa i bibliograficzna, stanowiąca fundament rozprawy doktorskiej mgr. Sendora zasługuje na uznanie i jednocześnie potwierdza rzetelność jego podejścia do podjętego problemu badawczego. Autor przeprowadził kwerendę źródłową w 20 archiwach i zbiorach bibliotecznych przechowujących materiały archiwalne. Są to instytucje zarówno proweniencji państwowej i publicznej (14), kościelnej (5) jak i prywatnej (1), krajowe (13) i zagraniczne (7). Z wykazu zamieszczonego w kategorii źródła archiwalne wynika, że najbogatsze w informacje dotyczące problemu badawczego okazały się zbiory Archiwum Narodowego w Krakowie Oddział I – 59 jednostek archiwalnych, Biblioteki Książąt Czartoryskich – 20 jednostek archiwalnych i Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej – 10 jednostek archiwalnych. Pozostałe zbiory dostarczyły informacji zawartych w jednej lub kilku jednostkach archiwalnych. Łącznie Autor wykorzystał badawczo 146 jednostek archiwalnych.

Uzupełnienie bazy źródłowej stanowią źródła drukowane i publikacje mające dla recenzowanej rozprawy charakter źródłowy. Ich liczba jest również pokaźna. Zawiera 181 tytułów.

Tak bogata wiedza źródłowa Autora upewnia czytelnika o merytorycznej wartości jego rozprawy. Przekonanie to jest niewątpliwie uzasadnione. Na 1056 zamieszczonych przypisów 506 odwołuje się do jednego lub więcej niż jednego źródła archiwalnego lub drukowanego, co stanowi 47% całości aparatu krytycznego. Zwrócić jednak należy uwagę, że w treści pracy materiał źródłowy nie został wykorzystany równomiernie. Skoncentrowanie bazy źródłowej występuje w ostatnim rozdziale, gdzie na 163 przypisy 89 (67%) odwołuje się do źródeł.

Bardzo bogata jest też literatura, z której Autor korzystał podczas redakcji swojej rozprawy doktorskiej. Zawiera ona 241 tytułów książkowych i prasowych. Jej uzupełnienie stanowi 7 stron internetowych oraz trzy prace magisterskie.

Układ materiału źródłowego i bibliograficznego jest poprawny. Jedyne zdziwienie budzi, dlaczego mgr Sendor przyznał pracom magisterskim tak wysoki walor merytoryczny, iż zamieścił je bezpośrednio po źródłach archiwalnych, a przed źródłami drukowanymi?

4. Strona formalna dysertacji

Formalna strona rozprawy doktorskiej mgr. Sendora została dobrze przygotowana: poprawny i czytelny układ stron, zachowanie akapitów, światła oraz rozmieszczenie i zapis

przypisów. Poprawny jest również język dysertacji, chociaż zdarzają się niekiedy błędy, jak np. na s. 219, gdzie Autor pisze: „Adam Potocki był inicjatorem i hojnym darczyńcom [sic!]”.

Pierwszy rozdział charakteryzuje się bardzo dobrym „piórem” Autora. Czyta się go łatwo i z zaciekawieniem. Narracja jest dynamiczna i wciągająca czytelnika. Nie można niestety powiedzieć tego o rozdziałach drugim i trzecim, gdzie czytelnik musi brnąć z dość dużym wysiłkiem w zawitych meandrach myślenia Autora. Wydaje się zatem, że typowo biograficzne fragmenty rozprawy cechują się lepszym stylem pisarskim, natomiast te, które dotyczą analizy działalności A.J. Potockiego stwarzają mgr. Sendorowi więcej trudności, co czyni je mniej klarownymi i trudniejszymi w percepcji.

Widoczna jest także niekonsekwencja w stosowaniu imion Potockiego. Z tytułu rozprawy wynika, że główny bohater był dwojga imion – Adam Józef, w tekście natomiast Autor stosuje konsekwentnie jedno imię Adam, pomijając nie tylko pełne drugie imię, ale nawet jego inicjał. Od strony formalnej można domniemywać, że chodzi o dwie różne osoby. W spisie treści, w tytule rozdziału, widnieje zapis daty 1860-70. O ile w popularnych tekstach zastosowanie takiego skrótu jest częste i „do przyjęcia”, o tyle w przypadku tekstu naukowego, pisanego przez profesjonalnego autora stanowi to błąd merytoryczny, gdyż wskazuje na datację sprzed narodzenia Chrystusa – datacja zstępująca. Po narodzeniu Chrystusa, zapis dat naszej ery jest wstępujący, a więc należy stosować pełny zapis dat rocznych.

5. Merytoryczna ocena pracy

Merytorycznym walorem recenzowanej rozprawy doktorskiej mgr. Sendora jest jej mocny fundament źródłowy a także rozległa znajomość problemu badawczego, opierająca się na szerokiej wiedzy historiograficznej. Niewątpliwie mamy do czynienia zarówno z dojrzałym naukowo historykiem, jak i dojrzałym i wartościowym merytorycznie dziełem.

Autor nie tylko zaprezentował osobę swego bohatera, stanowiącego obiekt dociekań historycznych, ale także podjął się próby analizy dokonań osobistych, politycznych, społecznych i gospodarczych A.J. Potockiego. Być może niekiedy zawile językowo analizy, pod względem merytorycznym są poprawne i wnoszą wiele ciekawych spostrzeżeń tak do samej osoby Potockiego, jak i do wydarzeń, środowisk i okoliczności w których przyszło mu żyć.

Autor podszedł do postaci swego bohatera, którego poznał źródłowo bardzo dobrze, nie tylko z pakietem wiedzy merytorycznej, ale także z dużym zasobem emocji. Zbyt często w treści rozprawy widać ekscytację Autora osobowością i postawą A.J. Potockiego. Magister Sendor stawia go w szeregu najwybitniejszych działaczy politycznych w Galicji w latach 1848-1870, co wydaje się nieco zawyżoną oceną. Sam bowiem Autor podkreśla, że nie znalazł się on w głównym centrum

zainteresowania historyków i biografów tegoż okresu, aczkolwiek nie był przez nich pomijany. Również z treści rozprawy nie wyłania się jednoznacznie zorientowana politycznie postać polityka galicyjskiego. Wydaje się on balansować między rewolucyjnym postępem i reformatorskimi działaniami (o ile nie dotyczą one jego majątności) a lojalnością wobec dworu wiedeńskiego i zaangażowaniem w sprawę narodową. Potocki wydaje się być osobą nieco pretensjonalną, co może wskazywać, że współcześni Potockiemu i jego biografowie oceniający krytycznie jego osobowość, przypisując mu szczególnie przerost ambicji nad możliwościami, mają sporo racji.

Omawiając korzenie rodowe Andrzeja J. Potockiego mgr Sendor, w moim odczuciu, poświęca zbyt dużo uwagi antenatom po stronie ojca i matki, aczkolwiek czyni to bardzo interesująco. Jednakże szczegółowe opisywanie życia księżnej marszałkowej Izabelli z Czartoryskich Lubomirskiej i Zofii z Branickich Potockiej oraz innych familiantów z ich okolenia zdaje się zbędnie wykraczać poza ramy ujęte tytułem rozprawy doktorskiej.

6. Wnioski końcowe

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Alberta Konrada Sendora oparta została na solidnej bazie źródłowej i szerokiej znajomości problemu badawczego w oparciu o wiedzę historiograficzną. Biograficzny charakter rozprawy jak najbardziej mieści się w zakresie tematów badawczych na etapie pracy doktorskiej. Aczkolwiek biografia nie dotyczy najwybitniejszej postaci galicyjskiego środowiska szlacheckiego pierwszego ćwierćwiecza XIX w., ukazuje jednak postać zaangażowaną, z różnym skutkiem, na wielu płaszczyznach ówczesnej sceny polityczne, społecznej i gospodarczej – zabrakło szerszego ujęcia kwestii religijnych. Bogactwo źródeł pozwoliło Autorowi nakreślić najszerszą jak dotąd i najbardziej udokumentowaną biografię A.J. Potockiego. Praca obfituje w oceny i wnioski autorskie mgr Sendora. Niekiedy można z nimi polemizować, ale nie można odmówić im logiczności i osadzenia źródłowego. Naukowa odwaga Autora w kreśleniu własnych opinii i osądów jest dobrą cechą badacza przeszłości. Formalne niedociągnięcia i merytoryczne drobne potknięcia są łatwe do skorygowania, co niewątpliwie Autor uczyni przygotowując swoją rozprawę do druku.

Ze swej strony oceniam recenzowaną rozprawę za spełniającą z powodzeniem warunki stawiane pracom doktorskim i wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie o dopuszczenie Autora tejże dysertacji mgr. Alberta Konrada Sendora, do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Rzeszów, dnia 17 kwietnia 2021 r.

Ks. Stanisław Nabywaniec

